

**СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ РАУФА АБЛЯЗОВА**

Кафедра права та інформаційної справи

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Цивільне право»

**На тему: «Позовна давність у цивільному праві: поняття, строки та
значення)»**

Студент-виконавець:

Бойко Інна Володимирівна,
група ЮР-21

Керівник курсової роботи:

Панчишин Антон Володимирович

Курсова робота захищена з
оцінкою

Протокол захисту курсових робіт

№ _____ від _____ 20____ р.

Черкаси 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ІНСТИТУТУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	
1.1. Поняття позовної давності у стародавніх правових системах.....	6
1.2. Сучасне поняття та місце позовної давності в системі цивільного права.....	9
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	
2.1. Поняття позовної давності, види її значення та принципи у цивільному праві.....	12
2.2. Правові наслідки закінчення та спеціальна позовна давність строку позовної давності.....	15
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	
3.1. Визначення початку та перебігу позовної давності.....	18
3.2. Перерви та припинення позовної давності.....	20
3.3. Судова практика у справах про позовну давність.....	23
Висновок.....	25
Список використаних джерел.....	27

ВСТУП

Актуальність теми. Позовна давність є однією з ключових категорій цивільного права, що визначає межі часу для захисту порушених прав через суд. Його роль в правовому регулюванні цивільних відносин не може бути недооцінена, оскільки він забезпечує баланс між правом на захист і стабільністю правовідносин, а також має на меті уникнути тривалих юридичних невизначеностей, що можуть виникнути через надмірно довгі строки для подання позовів.

Актуальність вивчення інституту позовної давності обумовлена кількома важливими аспектами. По-перше, з огляду на розвиток правової системи та зміну законодавства, зростає потреба в глибшому розумінні принципів позовної давності та її впливу на судову практику. В Україні питання оптимізації строків позовної давності залишається важливим, оскільки необхідно привести їх у відповідність до реалій сучасного суспільства та економіки.

По-друге, зміни в юридичній практиці, судових рішеннях і правозастосуванні щодо позовної давності часто призводять до розбіжностей у трактуванні її норм, що потребує ретельного аналізу і систематизації. Судова практика щодо застосування позовної давності є важливою складовою, оскільки вирішення питань, пов'язаних із перебігом і припиненням строків позовної давності, часто має важливі наслідки для сторін процесу, зокрема у сфері вирішення спорів, відшкодування шкоди та врегулювання договірних відносин.

По-третє, у контексті глобалізації та інтеграції України в міжнародні правові структури, важливо вивчити, як інститут позовної давності адаптується до міжнародних стандартів і практик. Це особливо актуально для міжнародного бізнесу, торгівлі та інвестицій, де питання строків позовної давності мають значний вплив на ефективність угод та юридичну визначеність.

Також варто зазначити, що в Україні постійно змінюється законодавство та судова практика щодо позовної давності, що вимагає глибокого аналізу цих питань. Дослідження історії розвитку цього інституту дозволяє краще зрозуміти його еволюцію, а також знайти шляхи для вдосконалення застосування позовної давності в сучасних умовах.

Таким чином, вивчення інституту позовної давності, її історичних витоків, правових наслідків, видів та аспектів застосування є надзвичайно важливим для забезпечення належної правової визначеності та захисту прав громадян і юридичних осіб в сучасному цивільному обороті.

Метою курсової роботи є комплексне дослідження інституту позовної давності в цивільному праві, його історичних витоків, сучасного стану та ролі в правовій системі. Робота спрямована на розкриття значення позовної давності як інструменту для забезпечення правової визначеності та стабільності в цивільних правовідносинах, а також на вивчення правових наслідків закінчення строків позовної давності, особливостей її застосування та практичних аспектів.

Завдання роботи:

- Дослідити історичні витoki інституту позовної давності в стародавніх правових системах та їх вплив на сучасні правові норми.
- Оцінити сучасне поняття позовної давності та її місце в системі цивільного права України.
- Розглянути основні принципи позовної давності та її значення для правового регулювання цивільних правовідносин.
- Визначити правові наслідки закінчення строку позовної давності для сторін правовідносин.
- Проаналізувати види позовної давності та їх особливості в контексті конкретних правовідносин.
- Дослідити практичні аспекти застосування позовної давності, зокрема визначення початку та перебігу строку, перерви та припинення позовної давності.
- Вивчити судову практику застосування позовної давності, проаналізувавши актуальні судові справи та їх вплив на розвиток правозастосовної практики.

Об'єктом позовної давності є порушене право або інтерес, який може бути захищений через суд. Це може бути право вимоги на виконання зобов'язань, відшкодування шкоди, повернення майна або інші цивільні права, що потребують правового захисту. Тобто, об'єкт позовної давності — це самі вимоги, які можуть бути захищені в судовому порядку.

Предметом теми є правовий інститут позовної давності в цивільному праві, зокрема його історичні корені, сучасне розуміння, функції, принципи, види та

правові наслідки. Вивчається застосування позовної давності в цивільних правовідносинах, а також практичні аспекти її застосування, такі як визначення початку та перебігу строку, перерви та припинення позовної давності, а також судова практика щодо цього інституту.

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження.

Курсова робота складається із вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг тексту становить двадцять сім сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ІНСТИТУТУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Поняття позовної давності у стародавніх правових системах

Позовна давність як правовий інститут походить із римського права. У стародавньому римському праві не існувало позовної давності, всі позови вважалися вічними, тому могли бути заявлені й розглянуті незалежно від часу, що минув після порушення права. Класичне римське право позовної давності в розумінні погашення процесуальних прав унаслідок господарської і правової бездіяльності уповноваженої особи протягом встановленого законом строку не знало. Тобто за тих часів було правило: поки існувало саме право, то існувало й право на позов для захисту існуючого порушеного права. У римському праві розрізнялися три види строків позовної давності:

- звичайний (загальний), який охоплював безперервний проміжок часу, *tempus continuum* – 30 років;
- підвищений – 40 років (було встановлено для *actio hypothecaria*);
- скорочений (для позовів щодо правоздатності померлих) – 5 років, для низки преторських позовів – *annus utilis* та інші (спеціальні).

Проте, зважаючи на той факт, що розглядаються історичні аспекти виникнення та розвитку позовної давності саме на території Української держави, необхідно звернути увагу на такі аспекти. В Україні інститут давності в цивільних правовідносинах бере свій початок із Віслицького статуту польського короля Казимира 1347 року, який діяв на західноукраїнських землях. У статуті виявлено 8 статей, присвячених праву давності. Ці статті розміщені непослідовно і мають казуальний стиль викладу. Якщо наступні правові документи, в яких давалася регламентація давності, мали загальний стиль викладу і містили перелік вимог, що їх давність не стосувалася, то статут короля Казимира, навпаки, згадував лише про ті вимоги, на які давність поширювалася. Зокрема, Віслицьким статутом установлювалася 30-річна давність для викупу маєтків, що перебували в заставі; 6-річна давність – для витребування майна вдови; 2-річна давність – для звернення зі скаргою на самовільне зведення плотів у чужому маєтку; давність тривалістю в 3 роки і 3 місяці – для витребування у колишніх опікунів дітьми, що вийшли з-під опіки; 4-річна давність – для витребування позикодавцем своїх грошей у боржника.

Набагато більше уваги інституту позовної давності приділено в Соборному уложенні царя Олексія Михайловича 1649 року, де розширено зміст позовної давності та містяться конкретні правила її застосування. У цьому історичному правовому документі встановлювалося декілька строків позовної давності, в залежності від вимог, на які вона поширювалася. Позовна давність тривалістю

в 40 років установлювалася для молодших братів, починалася з настанням їхнього повноліття, протягом неї вони мали право вимагати повернення незаконно проданої чи закладеної старшим братом вотчини, яка знаходилася в спільному володінні братів. Таким чином, ми спостерігаємо прагнення законодавця захистити право власності неповнолітніх дітей.

У період перебування українських земель під владою Російської імперії Ф.І. Давидович зібрав правові норми, що були чинними на той час на Лівобережній та Правобережній Україні, у Зібранні малоросійських прав 1807 року. Слід зазначити, що ЗМП оперувало термінами «давність» та «давність земська», однак не надавало їм нормативного визначення та використовувало їх для позначення давності як набувальної, так і позовної. Земська давність була найпоширенішою серед цивільно-правових відносин і тривала 10 років. Дві найбільші кодифікації, що мали застосування на території України, - Загальне австрійське цивільне уложення 1811 року та Звід законів Російської імперії 1832 року – забезпечували деталь у регламентацію інституту давності в цивільно-правових відносинах. Вони передбачали всі види давності й містили вичерпний перелік підстав зупинення і перерви давності, а також правовідносин, які не піддавалися дії давності. Як Звід законів, так і Загальне уложення окремо встановили правові наслідки настання давності та умови її застосування судом. Одночасне вирішення у вказаних кодифікаціях такого широкого кола питань, що стосуються давності, не дає, однак, підстав робити висновок про їх подібність, навпаки, - вони суттєво відрізнялися за змістом.

Радянський період в історії позовної давності в цивільних правовідносинах представлений двома Цивільними кодексами Української Радянської Соціалістичної Республіки 1922 і 1963 років. Слід зазначити, що за ЦК УРСР 1963 року пред'явлення позову як факту для переривання строку позовної давності було недостатньо, обов'язковою умовою передбачався розгляд позову судом, тому що залишення позову без розгляду не переривало строку позовної давності. Крім того, у ЦК УРСР 1963 року містилися норми, які були новими для цивільного законодавства, наприклад: не допускалося зарахування вимог, щодо яких минув строк позовної давності; початок перебігу строку позовної давності за загальним правилом починався з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права.

Після проголошення Україною незалежності почалося розроблення концепції розвитку цивільного законодавства України, в основу якої було покладено нові уявлення про право. Незабаром, у грудні 1996 року, на розгляд Верховної Ради України було внесено проект нового Цивільного кодексу (проект ЦК України 1996 року). Так, у проекті ЦК України 1996 року визначалося поняття позовної давності як строк, що встановлювався для

порушеного права. На момент прийняття ЦК України було два види строків позовної давності: загальний (трирічний) та спеціальний строки. Спеціальні строки охоплювали різні часові межі: 1 рік – скорочений строк для низки вимог, передбачених ЦК України; 5 років – тривалий строк, який застосовувався до вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства або обману; 10 років – тривалий строк, який застосовувався до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину (ст. ст. 257–258 ЦК України). У подальшому Верховна Рада України внесла зміни до ЦК України (від 20 грудня 2011 р.), якими скасувала один зі спеціальних строків позовної давності – більш тривалий строк у 5 і 10 років. Також було доповнено успадковані з радянського законодавства підстави зупинення строку позовної давності вказівкою на зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини (п. 3 ч. 1 ст. 263 ЦК України).

Отже, формування інституту позовної давності відбувалося поступово і бере свій початок із права Стародавнього Риму. Можна зробити висновок, що в українському цивільному законодавстві генеза поняття «позовна давність» почалася з Руської Правди, де були відсутні тлумачення цієї правової категорії. Було запроваджено десятирічну позовну давність у Литовських статутах, при цьому було встановлено правові наслідки спливу строку позовної давності та умови їх застосування судом. В інших законодавчих актах було розширено правове регулювання інституту позовної давності, а його доктринальне вчення здійснювалося досить інтенсивно та триває дотепер, залежно від характеру економічних та інших особливостей суспільного устрою.

1.2.Сучасне поняття та місце позовної давності в системі цивільного права

Ще з часів римської держави інститут позовної давності покликаний забезпечувати визначеність та стабільність цивільних правовідносин, дисциплінувати учасників цивільного обігу, стимулювати їх до активності у здійсненні належних їм прав, зміцнювати договірну дисципліну, сталість цивільних відносин.

У більшості національних правопорядків пропуск позовної давності призводить до втрати права на пред'явлення позову або це право значно обмежується щоб перешкодити судовому розгляду, який через запізнення може спотворити об'єктивність судового рішення. Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ) у своїх рішеннях вказує на призначення позовної

давності, як необхідність забезпечити правову визначеність, її строки «служують декільком важливим цілям, зокрема вони забезпечують правову визначеність і остаточність, захищають потенційних відповідачів від задавнених вимог, яким було б важко протистояти, і запобігають несправедливості, що могла б виникати, якби суди мусили ухвалювати рішення стосовно подій, які мали місце в далекому минулому, і на підставі доказів, які вже могли б стати ненадійними й неповними з плином часу».

У вітчизняній науці традиційне вчення про позовну давність сформувалося ще за радянської цивілістичної доктрини, яке переважно і до сьогодні вважається аксіоматичним. Однак, існує ряд положень, що за умов вітчизняної правотворчої та правозастосовної діяльності потребують з'ясування. Серед них пріоритетне місце займають питання природи позовної давності, визначення початку перебігу та погашення позовної давності тощо.

Позовна давність – це важливий інститут, який лежить на перетині процесуального і матеріального права, а тому помилки у застосуванні положень цього інституту потенційно можуть загрожувати порушеннями абсолютно будь-яких прав. Сьогодні завдяки новому ЦК України етатистське трактування права, яке було концептуальною основою загальноприйнятого розуміння позовної давності суттєво перетерпіло змін.

В основу традиційного розуміння позовної давності закладено ідею суб'єктивного цивільного права, що внаслідок конфліктної ситуації перетворилося в порушене право та обумовило виникнення права на позов в матеріальному сенсі, що у свою чергу зумовлює необхідність відмежовувати право на позов – у процесуальному. Останнє положення, здебільшого не має нічого спільного з позовною давністю. При цьому погашення позовної давності призводить до втрати права на позов, а відповідно й існування самого порушеного права під питанням, оскільки позбавлено підтримки апарату примусу. А звідси, і поява конструкцій добровільного виконання обов'язку боржника після закінчення перебігу позовної давності. Висловлювалася позиція необхідності введення правової фікції, ніби фактичні відносини оживляються добровільним виконанням, що не породжене дією примусу і паралізує погашаючу сутність позовної давності тощо. Зазначалося також, що погашення позовної давності приводило лише до позбавлення права на юрисдикційний захист порушеного суб'єктивного права, але не припиняло його існування.

Під впливом трансформаційних процесів у праві сучасні цивілістична думка та правотворча діяльність щодо позовної давності фактично зазнали змін.

О. В. Шовкова пропонує розглядати позовну давність як сукупність темпоральних і «діяльних» рис, де перші – знаходять свій прояв у тому, що досліджуване правове явище є певним періодом у часі, а «діяльні» – передбачають, що позовна давність включає подання позову або вчинення (не вчинення) інших дій в межах строку, втрату права на захист (права на позов). Погоджуючись з позицією автора, слід зазначити, що вона співзвучна з положеннями, що висловлювалися в науці і розглядає позовну давність як об'єктивне та суб'єктивне явище цивільного права. Є встановлений законом період часу, який дозволяє особі за допомогою юрисдикційної форми захисту цивільних прав та інтересів здійснити захист оспорюваного, невизнаного чи порушеного суб'єктивного права. Уповноважена особа керуючись власними інтересами може скористатися або не скористатися цим правом.

На сьогодні положення ЦК України, судової практики ЄСПЛ та національних судів закріплює можливість (у встановлених випадках) розгляду позовних вимог по суті незалежно від впливу позовної давності. За умови якщо кредитор, подавши позов, висловив бажання захистити своє порушене право, а боржник, не заявивши про вплив позовної давності, допускає можливість необ'єктивності розгляду через «давність» відносин, – не заперечують щодо цього. Поряд із цим, ЦК України допускає можливість у договірному порядку збільшити позовну давність. Позицію законодавця щодо заборони зменшувати строк (відповідні зміни до ЦК України) вважаємо доречною, оскільки це може штучно ставити кредитора у не вигідне положення у порівнянні із боржником, а також аналогічними відносинами, що неврегульовані договором.

Проаналізувавши основні положення радянської та вітчизняної цивілістики щодо прикляузивного характеру позовної давності для суб'єктивного права, слід зазначити, що позовна давність у контексті сучасного праворозуміння допускає існування суб'єктивного права, в так званій, неюрисдикційній площині. Проте порушене суб'єктивне право не може існувати безкінечно, оскільки створює правову невизначеність для цивільних правовідносин, а тому його припинення може бути зумовлено застосуванням положень набувальної давності тощо.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

2.1. Поняття позовної давності, види її значення та принципи у цивільному праві

Позовна давність — це один із ключових правових механізмів захисту цивільних прав, що має як матеріально-правову, так і процесуальну природу. Вона регламентує строки, протягом яких особа може реалізувати своє право на звернення до суду для захисту своїх інтересів. Відповідно до **статті 256 Цивільного кодексу України** (далі — ЦК України), «Позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу». Ця норма закріплює матеріальний характер інституту, оскільки саме від спливу строку залежить реалізація права на судовий захист. Проте прояв позовної давності відбувається через процесуальні форми — подання позову, застосування строків, винесення рішень.

Позовна давність виконує низку функцій у системі цивільного права:

- **Правозахисну** — стимулює уповноважену особу своєчасно реалізувати своє право.
- **Правовизначеності** — сприяє стабільності правовідносин, оскільки обмежує безстрокове оскарження дій.
- **Гарантійну** — охороняє інтереси особи, до якої пред'являються позовні вимоги, через обмеження можливості постфактум відновлювати права без обмежень у часі.
- **Санкціонуючу** — в разі пропуску строку без поважних причин — позов не підлягає задоволенню (ст. 267 ЦК України).

З теоретичної точки зору, позовна давність — юридичний факт, який породжує правові наслідки у вигляді втрати можливості примусового захисту порушеного права.

Цивільне законодавство України визначає загальний та спеціальні строки позовної давності:

- **Загальний строк** :Згідно зі **ст. 257 ЦК України**, Загальний строк позовної давності становить три роки.
- **Спеціальні строки** :Закріплені в **ст. 258 ЦК України** та застосовуються до окремих категорій правовідносин. Наприклад:
 - 1 рік — для вимог про стягнення неустойки, оспорування дій перевізника, визнання договору дарування недійсним тощо.
 - Раніше існували 5- і 10-річні строки, проте згідно із Законом України № 3456-VI від 02.06.2011 їх скасовано як надмірно довгі та неефективні.

Початок перебігу строку Згідно з **ст. 261 ЦК України**, «Перебіг позовної давності починається від дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права.»

Випадки зупинення передбачені **ст. 263 ЦК України**. Вони включають:

- обставини непереборної сили;
- воєнний стан;
- призупинення дії закону, що регулює відповідні правовідносини;
- перебування позивача у складі Збройних Сил України тощо.

Переривання перебігу строку (ст. 264 ЦК України) має місце, якщо особа:

- вчиняє дії, які свідчать про намір реалізувати своє право (подає позов);
- сторони визнають борг чи зобов'язання.

Після переривання строк починається заново.

Наслідки спливу строку позовної давності, Згідно зі **ст. 267 ЦК України**:

- Суд не застосовує позовну давність самостійно, лише за заявою відповідача.
- Сплив строку не припиняє самого суб'єктивного права, але позбавляє можливості його захисту в судовому порядку.
- Не допускається зарахування вимоги, за якою минув строк давності, якщо друга сторона заперечує це (ч. 4 ст. 267).

Таким чином, позовна давність виступає засобом пасивного захисту відповідача.

Місце інституту позовної давності в системі цивільного права. Інститут позовної давності належить до загальної частини цивільного права, оскільки поширюється на всі правовідносини, де можливо судово захист прав. Він взаємодіє з такими категоріями:

- Цивільна правоздатність і дієздатність — оскільки реалізація позовного права залежить від віку чи статусу особи.
- Речове право — строк давності застосовується до витребування майна, відновлення володіння тощо.
- Зобов'язальне право — боргові, договірні спори мають конкретні строки захисту.
- Спадкове право — строк оскарження дій спадкоємців або розподілу майна.

Також позовна давність прямо пов'язана з інститутом строків у цивільному праві, які регламентуються главою 19 ЦК України (статті 251–268).

Отже, позовна давність — це правовий інститут, що служить засобом цивілістичного регулювання часу, в межах якого допускається реалізація права на судовий захист. Вона має матеріально-правову природу, закріплена в загальній частині цивільного законодавства та поширюється на всі сфери цивільних правовідносин. Позовна давність стимулює належну поведінку суб'єктів цивільних відносин, захищає добросовісного контрагента та забезпечує правову стабільність, визначеність і справедливість у суспільстві.

2.2. Правові наслідки закінчення та спеціальна позовна давність строку позовної давності

Наслідки спливу позовної давності

Особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності. Заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності. Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові. Якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту.

Позовна давність не є інститутом процесуального права та не може бути відновлена (поновлена) в разі її спливу, але за приписом ч. 5 ст. 267 ЦК України позивач вправі отримати судовий захист у разі визнання поважними причин пропуску позовної давності.

Питання щодо поважності цих причин, тобто наявності обставин, які з об'єктивних, незалежних від позивача підстав унеможливлювали або істотно утруднювали своєчасне подання позову, вирішується господарським судом у кожному конкретному випадку з урахуванням наявних фактичних даних про такі обставини. Щодо фізичної особи, то ним можуть бути документально підтверджені тяжке захворювання, тривале перебування поза місцем свого постійного проживання (наприклад, за кордоном) тощо. Стосовно підприємства (установи, організації) зазначені обставини не можуть братися судом до уваги, оскільки за відсутності (в тому числі й з поважних причин) особи, яка представляє його в судовому процесі, відповідне підприємство (установа, організація) не позбавлене права і можливості забезпечити залучення до участі у такому процесі іншої особи; відсутність зазначеної можливості підлягає доведенню на загальних підставах.

Закон не визначає, з чиєї ініціативи суд визнає причини пропуску позовної давності поважними. Як правило, це здійснюється за заявою (клопотанням) позивача з наведенням відповідних доводів і поданням належних та допустимих доказів. Відповідна ініціатива може виходити й від

інших учасників судового процесу, зокрема, прокурора, який не є стороною у справі.

Висновок про застосування позовної давності відображається у мотивувальній частині рішення суду.

Зі впливом позовної давності до основної вимоги вважається, що позовна давність впливає і до додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо).

Спеціальна позовна давність

Статтею 258 ЦК України передбачено, що для окремих видів вимог законом може встановлюватися *спеціальна позовна давність*: скорочена або більш тривала порівняно із загальною трирічною позовною давністю.

Спеціальна позовна давність передбачена нормами ЦК України, нормами Сімейного кодексу України, Кодексу законів про працю України, Законів України.

Позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог:

- про стягнення неустойки (штрафу, пені);
- про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації (у цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про ці відомості);
- про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (ст. 362 ЦК України, ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);
- у зв'язку з недоліками проданого товару (ст. 681 ЦК України);
- про розірвання договору дарування (ст. 728 ЦК України);
- у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 925 ЦК України);
- про оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦК України);
- про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства;
- про відшкодування збитків у зв'язку з пошкодженням речі, яка була передана у користування наймачеві, а також до вимог про відшкодування витрат на поліпшення речі;
- про оплату чека (ст. 1106 ЦК України).

Позовна давність у чотири роки застосовується за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

До вимог щодо неналежної якості роботи, виконаної за договором підряду, застосовується позовна давність в один рік, а щодо будівель і споруд - три роки від дня прийняття роботи замовником (ст. 863 ЦК України).

Статтею 233 Кодексу законів про працю України передбачає, що позовна давність у разі завдання працівникові моральної шкоди внаслідок небезпечних чи шкідливих умов праці, становить три місяці.

Відповідно до ст. 20 Сімейного кодексу України (далі - СК України) до вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність не застосовується, крім наступних випадків:

- позовна давність не застосовується до вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, якщо шлюб між ними не розірвано;
- до вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки з моменту, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності (ст. 72 СК України);
- до вимоги про визнання батьківства застосовується позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про своє батьківство (ст. 129 СК України);
- до вимоги чоловіка про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини, про виключення запису про особу як батька дитини з актового запису про народження дитини позовна давність не застосовується (ст. 136, 137 СК України);
- до вимоги матері про внесення змін до актового запису про народження дитини встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня реєстрації народження дитини (ст. 138 СК України);
- до вимоги про визнання материнства встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини (ст. 139 СК України).

Варто зауважити, що за домовленістю сторін, позовна давність (як загальна, так і спеціальна) може бути збільшена. Найчастіше такий механізм використовується при укладенні кредитних договорів.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

3.1. Визначення початку та перебігу позовної давності

Перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ст. 261 ЦК України).

Перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку. Позовна давність переривається у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач (ч. 1, 2 ст. 264 ЦК України). Отже, переривання перебігу позовної давності передбачає, що внаслідок вчинення певних дій (або підтвердження визнання боржником боргу чи іншого обов'язку, або подання кредитором позову до одного чи кількох боржників) перебіг відповідного строку, що розпочався, припиняється. Після такого переривання перебіг позовної давності розпочинається заново з наступного дня після підтвердження визнання боржником боргу чи іншого обов'язку або після подання кредитором позову до одного чи кількох боржників (правова позиція, викладена в постанові Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 663/2070/15-ц).

За змістом статті 264 ЦК України переривання позовної давності передбачає наявність двох строків - до переривання та після нього. Новий строк починає перебіг безпосередньо з того моменту, коли перервався первісний. Підстави переривання позовної давності є вичерпними і розширеному тлумаченню не підлягають.

Відповідно до ст. 263 ЦК України перебіг позовної давності зупиняється: 1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила); 2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом; 3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини; 4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан. У разі виникнення зазначених обставин перебіг позовної давності зупиняється на весь час існування цих обставин. Від дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

Залишення позову без розгляду не зупиняє перебігу позовної давності.

Крім цього загального правила в законі закріплено низку спеціальних правил про початок перебігу строку позовної давності:

- за зобов'язаннями із визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання;
- за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, - з дня припинення насильства;
- за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину - з дня, коли почалося його виконання;
- у разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої фізичної особи від дня досягнення нею повноліття;
- за регресними вимогами - з моменту виконання основного зобов'язання.

У цивільному праві існує ряд зобов'язань, які виконуються частинами (поставка, підряд, зобов'язання з відшкодування шкоди). Право заявити вимогу про виконання зобов'язання виникає в окремі часткові строки, за кожною вимогою окремо обчислюється і строк позовної давності. Слід також мати на увазі, що у разі, коли продукцію поставляють (відвантажують) вузлами, однак, по одній із відправок встановлено недостачу вузла або будь-якої його частини, строк позовної давності необхідно обчислювати не з моменту складання акта про недостачу цього вузла, а з дня складання акта про некомплектність продукції після закінчення відвантаження.

3.2. Перерви та припинення позовної давності

ЦК передбачає випадки, коли перебіг строку позовної давності зупиняється (ст. 263) і переривається (ст. 264).

Під зупиненням слід розуміти таку зміну порядку обчислення строку, за якою в період дії певної обставини, передбаченої цивільним законодавством (ст. 263 ЦК та інші норми ЦК), перебіг строку "завмирає", а після припинення цієї обставини перебіг того самого строку поновлюється в частині, що залишилася.

Підставами для зупинення перебігу строку позовної давності є: надзвичайна і невідворотна за даних умов подія (непереборна сила); мораторій - відстрочення виконання зобов'язань, на підставах, встановлених законом; перебування позивача або відповідача у складі Збройних Сил України та інших створених відповідно до закону військових формувань, переведених на воєнний стан; зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини.

Позовна давність є одним із фундаментальних інститутів цивільного права, що забезпечує юридичну визначеність у правовідносинах та дисциплінує учасників обороту щодо своєчасного захисту своїх прав. Законодавець не лише встановлює строки позовної давності, але й передбачає особливі правові режими — зупинення та переривання її перебігу, які безпосередньо впливають на реалізацію права на судовий захист.

Загальні положення про позовну давність

Позовна давність — це строк, у межах якого особа має право звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК України). За загальним правилом, строк позовної давності становить три роки (ст. 257 ЦК України). Проте законодавство передбачає можливість його зупинення чи переривання, що впливає на обчислення часу, в межах якого може бути подано позов.

Поняття зупинення позовної давності - зупинення позовної давності передбачає тимчасове припинення перебігу строку, обумовлене об'єктивними обставинами, які перешкоджають реалізації права на захист.

Підстави зупинення (ст. 263 ЦК України):

- Непереборна сила (форс-мажор);
- Встановлений законом мораторій на виконання зобов'язань;
- Зупинення дії нормативно-правового акта;
- Участь сторін у військових формуваннях у період воєнного стану.

Перелік підстав є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню.

Після припинення обставин, що стали причиною зупинення, перебіг позовної давності продовжується, при цьому до уваги береться час, що минув до її зупинення. Важливо зазначити, що залишення позову без розгляду не зупиняє строк позовної давності.

Поняття переривання позовної давності - на відміну від зупинення, переривання позовної давності тягне за собою втрату вже минулого строку та початок нового строку в повному обсязі (ст. 264 ЦК України).

Підстави для переривання:

- Вчинення боржником дій, що свідчать про визнання боргу (наприклад, часткова оплата, письмове підтвердження зобов'язання);
- Подання позову до суду, третейського суду чи іншого компетентного органу.

Важливо враховувати, що у випадку, якщо позов було подано з порушенням вимог, і його залишено без розгляду або повернуто, переривання не настає.

Відмінності між зупиненням та перериванням позовної давності

Критерій	Зупинення	Переривання
Юридичний наслідок	Строк зупиняється та триває після усунення причин	Строк анулюється, починається новий
Причини	Об'єктивні (форс-мажор, воєнний стан тощо)	Поведінка сторін (позов, визнання зобов'язань)
Облік строку	Ураховується час до зупинення	Попередній строк не враховується
Норма ЦКУ	Стаття 263	Стаття 264

Інститути зупинення та переривання позовної давності мають важливе значення в юридичній практиці, адже дозволяють:

- Захистити права осіб, які об'єктивно не могли звернутися до суду;
- Уникнути штучного зволікання боржниками;
- Забезпечити стабільність та передбачуваність правовідносин.

Так, під час збройного конфлікту в Україні, норми про зупинення строків набули особливої актуальності для забезпечення права військовослужбовців на судовий захист після завершення бойових дій.

Отже, поняття зупинення та переривання позовної давності є важливими складовими правового механізму реалізації права на захист. Ці інститути врівноважують інтереси сторін у правовідносинах та забезпечують гнучке, проте передбачуване застосування строків давності. Зрозуміле законодавче регулювання дає змогу уникати правової невизначеності та сприяє формуванню справедливої судової практики.

3.3. Судова практика у справах про позовну давність

Суд застосовує позовну давність лише тоді, коли є підстави для задоволення позовної вимоги. Тобто, перш ніж застосувати позовну давність, суд має з'ясувати та зазначити у судовому рішенні, чи порушене право або охоронюваний законом інтерес позивача, за захистом якого той звернувся до суду. Якщо таке право чи інтерес не порушені, суд відмовляє у задоволенні позову через його необґрунтованість. Лише якщо буде встановлено, що право або охоронюваний законом інтерес особи дійсно порушені, але позовна давність спливла, і про це зробила заяву інша сторона спору, суд відмовляє у позові через сплив позовної давності за відсутності поважних причин її пропуску, наведених позивачем. Саме такої позиції дотримуються суді при розгляді спорів (зокрема, постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 травня 2018 року у справі № 369/6892/15-ц, від 31 жовтня 2018 року у справі № 367/6105/16-ц, від 7 листопада 2018 року у справі № 575/476/16-ц тощо).

Судова практика - питання застосування строків позовної давності хоча і залежить в кожній конкретній справі від обставин, проте це питання неодноразово переглядалося судами касаційної інстанції.

Велика Палата Верховного Суду остаточно визначила, що оскільки внаслідок невиконання боржником грошового зобов'язання у кредитора виникає право на отримання сум, передбачених статтею 625 ЦК України, за весь час прострочення, тобто таке прострочення є триваючим правопорушенням, то право на стягнення інфляційних втрат і 3 % річних виникає з моменту порушення грошового зобов'язання до моменту його усунення і обмежується останніми трьома роками, які передували подачі такого позову, якщо основне зобов'язання боржником не виконано (постанова від 08.11.2019 року у справі № 127/15672/16-ц).

Згідно правового висновку, який міститься у постанові Великої Палати Верховного Суду від 26.11.2019 року у справі № 914/3224/16, закон не пов'язує перебіг позовної давності з ухваленням судового рішення про порушення права особи. Тому перебіг позовної давності починається від дня, коли позивач довідався або міг довідатися про порушення його права, а не від дня, коли таке порушення було підтверджене судовим рішенням. Закон також не пов'язує перебіг позовної давності за віндикаційним позовом ані з укладенням певних правочинів щодо майна позивача, ані з фактичним переданням майна порушником, який незаконно заволодів майном позивача, у володіння інших осіб.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 11 вересня 2019 року у справі № 487/10132/14-ц зазначила, що порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», вжитих у статті 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості й обов'язку особи знати про стан її майнових прав. Тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення його цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за захистом до суду, недостатньо. Позивач повинен також довести те, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права.

Розповсюдженими є спори за позовами прокуратури про визнання недійсними правовстановлюючих документів на земельні ділянки та витребування земельних ділянок із чужого незаконного володіння. Майже всі такі позови подаються із пропуском трирічного строку з моменту отримання ділянок у власність, проте, остання практика свідчить, що суди стають на захист інтересів держави і задовольняють позовні заяви.

Отже, позовна давність сприяє стабілізації відносин, усуненню невизначеності між учасниками та стимулює активність учасників цивільного обігу у реалізації ними права на захист. При вирішенні питання про звернення до суду із заявою про застосування строків позовної давності варто мати на увазі, що положення про позовну давність є диспозитивними, а не імперативними в застосуванні, тобто підлягають заявленню письмово в суді

першої інстанції до постановлення рішення, а суд за власною ініціативою застосовувати позовну давність права не має. Сплив позовної давності є підставою для відмови у задоволенні позову, при цьому, суд має встановити факт порушення права та інтересів позивача.

Висновок

Інститут позовної давності є однією з фундаментальних складових системи цивільного права, що забезпечує належний баланс між правом особи на судовий захист і потребою у правовій визначеності у приватноправових відносинах. Актуальність теми зумовлена як загальною тенденцією до підвищення значущості ефективних механізмів захисту прав, так і специфічними сучасними викликами, зокрема запровадженням воєнного стану в Україні, що вплинуло на реалізацію права на доступ до правосуддя для широкого кола громадян.

У ході дослідження було встановлено, що інститут позовної давності має глибоке історичне коріння — від римського права до кодифікацій XIX–XX століть на українських землях. Його історична еволюція свідчить про здатність цього правового інструменту адаптуватися до змін у суспільстві та юридичній практиці, залишаючись при цьому важливим засобом регуляції цивільного обороту.

Вивчення нормативного регулювання засвідчило, що позовна давність у сучасному Цивільному кодексі України охоплює як загальні (три роки), так і спеціальні строки, які варіюються залежно від характеру правовідносин. Водночас закон передбачає гнучкі механізми зупинення та переривання строків, які дозволяють забезпечити справедливий підхід до ситуацій, коли особа з об'єктивних причин не могла вчасно реалізувати своє право.

Особливу увагу було приділено аналізу судової практики, яка демонструє стабільний підхід Верховного Суду щодо тлумачення норм про позовну давність. Встановлено, що суд застосовує наслідки впливу позовної давності лише за заявою заінтересованої сторони, що відповідає принципам диспозитивності, правової рівності та змагальності. Крім того, позиції судів свідчать про необхідність активної поведінки з боку кредитора, оскільки презюмується його можливість знати про порушення свого права.

В умовах воєнного стану значення інституту позовної давності лише зросло. Законодавець визнав участь у військових формуваннях під час воєнного стану підставою для зупинення строку позовної давності. Це дозволяє зберігати доступ до правосуддя для військовослужбовців, тимчасово позбавлених можливості звертатися до суду.

Таким чином, позовна давність у цивільному праві України виконує багатофункціональну роль:

- забезпечує правову визначеність;
- дисциплінує сторони до своєчасного захисту своїх прав;
- дозволяє уникати безмежної в часі судової невизначеності;

- враховує соціальні та правові реалії через передбачення виняткових механізмів (зупинення, переривання тощо).

Інститут позовної давності є не лише юридичною нормою, а важливою правовою гарантією для всіх учасників цивільних правовідносин. Його належне розуміння та застосування на практиці сприяє утвердженню принципу верховенства права, ефективності судового захисту та зміцненню довіри до правосуддя в Україні.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // *Відомості Верховної Ради України*. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III // *Відомості Верховної Ради України*. — 2002. — № 21–22. — Ст. 135.
3. Трудовий кодекс України (проект 2022 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.01.2020 у справі № 761/23974/17 // *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua>
5. Постанова Верховного Суду від 17.06.2021 у справі № 202/453/19 // *Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua>
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. — 2015. — № 28. — Ст. 250.
7. Барабаш Ю.Г. Позовна давність у цивільному праві України: монографія. — Харків: Право, 2012. — 272 с.
8. Луць В.В. Позовна давність як інститут цивільного права // *Право України*. — 2003. — № 10. — С. 52–58.
9. Буроменський М.В., Дьяченко А.М. Позовна давність: практичний коментар судової практики. — Київ: Юрінком Інтер, 2020. — 196 с.
10. Ісаєв І.М. Історія держави і права зарубіжних країн. — Київ: Юрінком Інтер, 2005. — 384 с.
11. Литвиненко О.І. Еволюція позовної давності: римське право та рецепція у сучасному цивільному праві // *Юридичний вісник України*. — 2019. — № 7. — С. 24–29.
12. Віслицький статут 1347 року [Електронний ресурс] / Переклад, передмова і коментарі М. Котляра. — Режим доступу: <https://litopys.org.ua>
13. Соборне Уложення 1649 року // *Пам'ятки українського права*. — Т. 2. — Київ: Наукова думка, 2002.
14. Звід законів Російської імперії. Книга десята. Про цивільні закони. — Санкт-Петербург, 1857.
15. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) — Австрійський цивільний кодекс 1811 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ris.bka.gv.at>
16. Європейський суд з прав людини. Практика щодо правової визначеності та доступу до суду [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>